

Έμφυλες ανισότητες, έμφυλη καταπίεση, έμφυλη κυριαρχία

Τα τρία ρεύματα του φεμινισμού: φιλελεύθερο, ριζοσπαστικό, μαρξιστικό/σοσιαλιστικό

Μερικές έννοιες

- έμφυλη διαστρωμάτωση (gender stratification): η (διαφορετική) κοινωνική θέση των γυναικών και αντρών σε μια κοινωνία
  - “Σε ολόκληρο τον κόσμο οι κοινωνικές λειτουργίες και οι θεσμικές δομές είναι οργανωμένες με βάση το φύλο, εδράζονται δηλαδή στην κοινωνική διάκριση των ανθρώπων μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το κράτος, το δίκαιο, η πολιτική, η θρησκεία, η ανώτερη εκπαίδευση και η οικονομία είναι σε μεγάλο βαθμό θεσμοί που διαμόρφωσαν άνδρες, στους οποίους εξακολουθούν να κυριαρχούν άνδρες και οι οποίοι ερμηνεύονται από την οπτική γωνία των ανδρών.” (Hughes & Kroehler 2014, σ. 359)
- έμφυλη ανισότητα ή ανισότητα των φύλων (gender inequality): οι γυναίκες είναι σε κατώτερη θέση, παγκοσμίως υφίστανται διακρίσεις (στην εκπαίδευση, στην εργασία, στην πολιτική, σ’ ό,τι έχει να κάνει με τη συμμετοχή τους στο δημόσιο χώρο/βία, αλλά και στην οικογένεια, π.χ. ενδο-οικογενειακή βία, απλήρωτη εργασία)
  - δεν είναι το ίδιο μορφωμένες με τους άντρες γιατί δεν έχουν πρόσβαση στην τυπική και συστηματική εκπαίδευση, συνεπώς δε μπορούν και να εργαστούν, να ασκήσουν πολιτικά δικαιώματα ή να καταλάβουν δημόσια αξιώματα, να παραστούν στο δικαστήριο ως μάρτυρες ή ως καταγγέλουσες -> αποκλεισμός από τη δημόσια σφαίρα και από θέσεις ισχύος -> το αίτημα για την πρόσβαση στην εκπαίδευση είναι κεντρικό στο α’ κύμα του φεμινισμού
  - δεν έχουν την ίδια οικονομική δύναμη με τους άντρες γιατί δεν μπορούν να κατέχουν περιουσία ή να εργαστούν -> είναι οικονομικά εξαρτημένες από τους άντρες (συζύγους, πατέρες, αδερφούς) -> το αίτημα για κατοχή περιουσίας και μετά το γάμο είναι επίσης κεντρικό στο α’ κύμα του φεμινισμού
- έμφυλες διακρίσεις (gender discrimination): αναφέρεται στα δικαιώματα και προνόμια που έχουν ή δεν έχουν οι γυναίκες και άντρες αντίστοιχα σε μια δεδομένη ιστορική εποχή και κοινωνία
  - οι γυναίκες υφίστανται διακρίσεις, δηλαδή δεν έχουν πρόσβαση στα ίδια κοινωνικά αγαθά (εκπαίδευση, εργασία, αναπαραγωγή, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα) με τους άντρες. Οι διακρίσεις αφορούν άνιση και άδικη μεταχείριση των γυναικών (π.χ. στη Βρετανία οι γυναίκες πληρώνονταν χαμηλότερους μισθούς μέχρι το 1970 που ψηφίστηκε ο Νόμος Ίσων Αμοιβών (Equal Pay Act)).
- η ανάλυση των έμφυλων σχέσεων και της έμφυλης διαστρωμάτωσης με βάση την έννοια της ανισότητας συνδέεται με το α’ και β’ κύμα και με το φιλελεύθερο ρεύμα του φεμινισμού που θα δούμε στη συνέχεια

- έμφυλη καταπίεση (gender oppression): οι γυναίκες ως ξεχωριστή κοινωνική ομάδα ή τάξη βρίσκονται σε υποτελή και εξαρτημένη θέση ως προς τους άντρες
- έμφυλη κυριαρχία (gender domination): η κυριαρχία των αντρών πάνω στις γυναίκες
  - οι έννοιες της έμφυλης καταπίεσης και της έμφυλης κυριαρχίας συνδέονται με το β' κύμα και τα μαρξιστικά και ριζοσπαστικά ρεύματα του φεμινισμού
  - γιατί; υπάρχουν διαφορετικές εξηγήσεις, άλλες δίνουν έμφαση στην πατριαρχία (ριζοσπαστικός φεμινισμός), άλλες στον καπιταλισμό (μαρξιστικός/σοσιαλιστικός φεμινισμός), άλλες σε ένα συνδυασμό των δύο
- το φύλο ως θεσμός: η συνολική οργάνωση της κοινωνίας και του πολιτισμού βάσει της έμφυλης διαφοράς
  - το φύλο δεν είναι μόνο μια κοινωνική ταυτότητα, *το φύλο διαπερνά εγκάρσια όλους τους κοινωνικούς θεσμούς* με αποτέλεσμα οι θεσμοί στο εσωτερικό τους να διαμορφώνονται από έμφυλες ιεραρχίες που τελικά καθορίζουν τις εμπειρίες και τις δυνατότητες των ατόμων, γυναικών και αντρών

και η κοινωνική αλλαγή;

- Ο θεωρητικός και πολιτικός μας προσανατολισμός, αν δηλαδή υιοθετούμε μια φιλελεύθερη προσέγγιση ή μια μαρξιστική, ή μια μεταμοντέρνα (φουκωϊκή) επηρεάζει το πως *ορίζουμε* τις έμφυλες ανισότητες και πως τις *εξηγούμε*, αλλά και πως θεωρούμε ότι μπορεί να επέλθει κοινωνική αλλαγή και άρση των ανισοτήτων
- Οι φεμινίστριες του β' και γ' κύματος έδωσαν διαφορετικές απαντήσεις σ' αυτό το ερώτημα, τις οποίες και θα εξετάσουμε σ' αυτό το μάθημα και το επόμενο
- Οι απαντήσεις που έδωσαν οι φεμινίστριες του β' κύματος, δηλαδή από τη δεκαετία του 1960 και έπειτα, εντάσσονται σε τρεις βασικές προσεγγίσεις (σχολές) - τη φιλελεύθερη, τη ριζοσπαστική και τη μαρξιστική/σοσιαλιστική - στις οποίες συνήθως αναφερόμαστε ως 'τα τρία ρεύματα του φεμινισμού'.
- Οι φεμινίστριες του γ' κύματος, από το 1980 και έπειτα, στηρίζονται σ' αυτές τις προσεγγίσεις αλλά ταυτόχρονα ασκούν κριτική και αμφισβητούν κάποιες από τις παραδοχές τους. Αντλώντας από τις μεταμοντέρνες θεωρίες για το λόγο, την υποκειμενικότητα και τις σχέσεις εξουσίας προεκτείνουν τον προβληματισμό για την έμφυλη ανισότητα μελετώντας αφενός τις διαφορές και ανισότητες μεταξύ των *ίδιων* των γυναικών, αφετέρου τις αντιφάσεις και ρωγμές εντός του υποκειμένου καθαυτού, συνεπώς και του υποκειμένου 'γυναίκα', και τέλος τις παραγωγικές (και όχι μόνο καταπιεστικές) διαστάσεις της εξουσίας. Παρ' όλο που δεν εντάσσονται σε μια ενιαία σχολή, συνήθως χαρακτηρίζουμε τις ποικίλες θεωρίες και προσεγγίσεις αυτού του κύματος ως 'μεταμοντέρνο φεμινισμό' (με τον οποίο θα ασχοληθούμε στο επόμενο μάθημα).
- Αν βλέπουμε τις έμφυλες ανισότητες ως, κυρίως, προϊόν άνιση κατανομής ρόλων, ευκαιριών και επιλογών, ως προϊόν διακρίσεων - όπως ο φιλελεύθερος φεμινισμός - τότε θεωρούμε ότι *πρέπει και μπορεί* με νομικές και πολιτικές αλλαγές να εξασφαλίσουμε την ίση πρόσβαση των γυναικών σε διάφορους κοινωνικούς θεσμούς (εκπαίδευση, αγορά εργασίας, πολιτικούς θεσμούς) και την τυπική κατοχύρωση ίσων δικαιωμάτων, έτσι ώστε να οδηγηθούμε σε μια πιο εξισωτική και δίκαιη κοινωνία.
- Αν βλέπουμε τις έμφυλες ανισότητες ως, κυρίως, προϊόν συστημάτων καταπίεσης και κυριαρχίας (π.χ. πατριαρχία, καπιταλισμός) - όπως ο ριζοσπαστικός και ο μαρξιστικός/φιλελεύθερος φεμινισμός - τότε η κοινωνική αλλαγή θα επέλθει με την κατάργηση-εξάλειψη των συστημάτων αυτών, η οποία δεν μπορεί παρά να είναι επαναστατική και ριζικήλευθη.
- Ας δούμε λοιπόν από πιο κοντά τα τρία ρεύματα του φεμινισμού και πως εξηγεί το καθένα τις έμφυλες ανισότητες και την κοινωνική αλλαγή

Χαλκιά, Αλεξάνδρα, “Φεμινιστικές τροχιές” στο *Έμφυλες Βιαιότητες*, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2011, σελ. 51-66

- “Αναζήτηση γνώσεων σχετικά με τη διαπιστωμένη ασυμμετρία και έλλειψη ισορροπίας στη δράση της εξουσίας γύρω από τον άξονα του φύλου” (σ. 54)
- Οι θεωρήσεις που ταξινομούνται χοντρικά στα τρία ρεύματα - φιλελεύθερο, ριζοσπαστικό, μαρξιστικό/σοσιαλιστικό - εντάσσονται στο πεδίο ιδεών του *μοντερνισμού*.

Το φιλελεύθερο ρεύμα ή η φιλελεύθερη θεώρηση

- Ο φιλελεύθερος φεμινισμός έλκει την καταγωγή του από τις μεγάλες φιλοσοφικές παραδόσεις του Φιλελευθερισμού και του Διαφωτισμού που αναπτύχθηκαν στη Δυτική Ευρώπη από το 17ο και έπειτα. Η θεώρηση αυτή στηρίζεται στο έργο των φιλοσόφων Τζων Λοκ και Τζων Στιούαρτ Μιλλ.
- Επιγραμματικά, η παράδοση του Φιλελευθερισμού, πατέρας της οποίας θεωρείται ο Άγγλος φιλόσοφος Τζων Λοκ (John Locke, 1632 - 1704), έρχεται να αμφισβητήσει τις παλιότερες θεοκρατικές αντιλήψεις για τη φύση του ανθρώπου και της κοινωνίας, και τα θεοκρατικά και απολυταρχικά καθεστώτα διακυβέρνησης, και, εμπνεόμενη από τη φιλοσοφία του Διαφωτισμού, προβάλλει την έννοια του Ορθού Λόγου (reason) ως αρχή που διέπει την ανθρώπινη σκέψη και δράση και το δικαίωμα στην ελευθερία και αυτοδιάθεση (liberty) ως φυσικό δικαίωμα. Πρεσβεύει δηλαδή ότι οι άνθρωποι είναι όντα με ικανότητα για λογική και κριτική σκέψη, και με βάση αυτή την ικανότητα μπορούν να αυτοπροσδιοριστούν και να κατευθύνουν μόνοι τους τις πράξεις και τις σχέσεις τους. Είναι μια φιλοσοφία απελευθερωτική, που οδήγησε και στις μεγάλες πολιτικές επαναστάσεις του 18ου αι. Οι άνθρωποι μπορούν να αυτοκυβερνηθούν και είναι αυτοί, και όχι ο Θεός ή ο Βασιλιάς (ως εκπρόσωπος του Θεού), που έχουν την εξουσία να ορίσουν τα όσα τους αφορούν.
- Μονάδα ανάλυσης είναι πάντα το άτομο. Παρ' όλο που υπάρχουν διαβαθμίσεις στο πόση δύναμη θεωρείται ότι έχει το άτομο έναντι της κοινωνίας, επικρατεί η αντίληψη ότι "το άτομο είναι κυρίαρχο".
- Το κράτος λειτουργεί ως μηχανισμός προστασίας των ατόμων εξασφαλίζοντας δικαιώματα και προδιαγράφοντας υποχρεώσεις, ώστε όλοι να έχουν ίσες ευκαιρίες στην επιδίωξη της ευτυχίας και την ανάπτυξη της νόησης. Τα ατομικά δικαιώματα αφορούν στο δικαίωμα στην ατομική περιουσία, στην ελευθερία του λόγου, και στην ψήφο.
- Χαρακτηριστικό έμφυτο των ανθρώπων θεωρείται η έλλογη σκέψη (reason). Αν ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα (π.χ. μέσω της εκπαίδευσης) να αναπτύξει αυτή την ενδογενή του ικανότητα, θα μπορεί να επιτύχει την ελευθερία και την ευτυχία. Θεωρείται επίσης προϋπόθεση για την γνώση και την κατάκτηση της Αλήθειας (με κεφαλαίο 'Α' γιατί είναι πάντα μόνο μια η αλήθεια, δεν υπάρχουν πολλές ή αντικρουόμενες αλήθειες).
- Όμως, ως υποκείμενα αυτής της ικανότητας για λογική σκέψη, αυτοπροσδιορισμό και αυτο-κυβέρνηση, και ως υποκείμενα ατομικών δικαιωμάτων που απορρέουν από αυτή την ικανότητα, θεωρούνται βασικά οι άντρες. Οι γυναίκες δε θεωρούνται τόσο έλλογα όντα όσο οι άντρες γιατί είναι από τη φύση τους έρμαιες των συναισθημάτων και των ενστίκτων τους, και από το ρόλο τους είναι πιο επιμεριστικές (particularistic), 'συμφεροντολόγες' ας πούμε, και δεν μπορούν να συλλάβουν το κοινό καλό (common good), όπως οι άντρες.

- Η καλλιέργεια της έλλογης σκέψης μέσα από την εκπαίδευση καθιστά τους ανθρώπους ικανά και υπεύθυνα 'άτομα-πολίτες', δηλαδή συνειδητά υποκείμενα της σκέψης και της δράσης τους που εντάσσονται στο κοινωνικό σύνολο και συνεισφέρουν ισότιμα στην οργάνωσή και διαχείρισή του.
- Η ανισότητα που χαρακτηρίζει τη θέση και τις ευκαιρίες των γυναικών, οι οποίες δεν θεωρούνται ισότιμοι πολίτες και πλήρη υποκείμενα, έχει να κάνει με την υποτιθέμενη άνιση ικανότητά τους για λογική σκέψη και με τις περιορισμένες ευκαιρίες για βελτίωση του εαυτού τους μέσω της εκπαίδευσης και καλλιέργειας.
- Οι φιλελεύθερες φεμινίστριες, αντιθέτως, ισχυρίστηκαν ότι οι κοινωνικοί και πολιτικοί περιορισμοί και οι διακρίσεις είναι οι λόγοι που εμποδίζουν τις γυναίκες από το να δράσουν ως συνειδητά και αυτόνομα κοινωνικά υποκείμενα, και προέκτειναν τις αντιλήψεις περί των ατομικών δικαιωμάτων και στις γυναίκες, θεωρώντας ότι πρέπει να κατοχηρωθούν και γι' αυτές το δικαίωμα στην ατομική περιουσία, στην πολιτική συμμετοχή και στους θεσμούς διακυβέρνησης, όπως και στη συμμετοχή σε μια σειρά από άλλους θεσμούς κυριότερους από τους οποίους θεωρούνται η εκπαίδευση και η εργασία.
- Η πρωτο-φεμινίστρια στοχάστρια Μαίρη Γουλστοουνκραφτ (που αναφέραμε στο α' μάθημα) θεωρείται η προπομπός του φιλελεύθερου φεμινισμού, γιατί στο έργο της υποστήριξε ότι οι γυναίκες είναι έλλογα όντα με κριτική συνείδηση και μπορούν και ωφείλουν να εκπαιδευτούν ώστε να βελτιώσουν τον εαυτό τους και τη θέση τους στην κοινωνία. Στο δοκίμιό της "Η υπεράσπιση των δικαιωμάτων της γυναίκας" που δημοσιεύτηκε το 1792, υποστηρίζει ότι οι ανεπάρκειες και αδυναμίες που αποδίδονται στις γυναίκες οφείλονται στην κοινωνικοποίησή τους (έλλειψη εκπαίδευσης) και στην οικονομική τους εξάρτηση από τους άντρες. Δεν υπολείπονται σε σχέση με τους άντρες παρά μόνο στις ευκαιρίες και επιλογές που έχουν στη διάθεσή τους. Η καλλιέργεια των γυναικών μέσα από την εκπαίδευση θα τους επιτρέψει να είναι αφενός καλύτερες στους καταξιωμένους ρόλους τους (μητέρα, σύζυγος), αλλά και να αναλάβουν καινούργιους ρόλους στη δημόσια σφαίρα, από τους οποίους είναι αποκλεισμένες.
- Αναφέρεται στις αστές γυναίκες του 18ου αι. ως 'όμορφα πουλιά σε κλουβιά' που ως σκοπό της ζωής τους έχουν μόνο την επίδειξη, και όχι την γνώση και την αυτονομία. Μόνο μέσα από την ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση θα μπορέσουν οι γυναίκες να χειραφετηθούν. Πάντα όμως αναφέρεται στις αριστοκράτισες και αστές γυναίκες των προνομοιούχων τάξεων. Εντούτοις, η σκέψη της, για την εποχή της, ήταν ριζοσπαστική και δέχτηκε επικρίσεις· ταυτόχρονα άσκησε και επιρροή στους μεταγενέστερους της.

- Άλλο παράδειγμα ήταν ο Τζων Στιούαρτ Μιλλ και η συζυγός του Χάριετ Τέϋλορ Μιλλ, οι οποίοι ίδρυσαν ένα σχολείο για γυναίκες στα μέσα του 18ου αι. Στο δοκίμιό του “Η υποταγή των γυναικών” (The subjection of women), το οποίο δημοσιεύτηκε το 1869, μετά το θάνατο της Χάριετ η οποία του έδωσε πολλές από τις ιδέες που παρουσιάζει, λέει πως “ό,τι φαίνεται φυσικό είναι κυρίως αποτέλεσμα κοινωνικής εκμάθησης”. “Τόσο η εκπαίδευση όσο και τα ήθη και έθιμα μιας κοινωνίας που βασίζεται στην υποταγή αντιμάχονται τα προτάγματα της ελευθερίας και της ισότητας.” (σ. 57)
- Η βρετανίδα Χάριετ Μαρτινώ, που θεωρείται η ‘μητέρα’ της κοινωνιολογίας, επίσης υποστήριξε ότι οι ‘γυναίκες’ - πάντα ως οικουμενική κατηγορία - έχουν ικανότητα να αναπτύσσουν τη σκέψη και την ελεύθερη βούλησή τους και έχουν δικαίωμα στον ελεύθερο λόγο.
- Η, επίσης αστή, βρετανίδα συγγραφέας Βιρτζίνια Γουλφ - το έργο της οποίας ενέπνευσε πολλές γυναίκες της εποχής της και νεότερες - στο δοκίμιό της *A Room of One's Own* (1929) είπε ότι οι γυναίκες χρειάζονται ‘ιδιωτικότητα’ (προσωπικό χώρο) και χρήματα (ελάχιστη οικονομική ανεξαρτησία), για να μπορέσουν να αναπτύξουν τη νοημοσύνη τους.
- Πιο πρόσφατα, η αμερικανίδα Μπέτυ Φρήνταν, στο βιβλίο της *The Feminine Mystique* (1963), θεωρεί ότι η ανισότητα του φύλου στις ΗΠΑ συνδέεται με την θέση των γυναικών στην οικογένεια και στο σπίτι ως στοργικών μητέρων και συντρόφων και οικοδεσποινών, η οποία παρουσιάζεται από τα ΜΜΕ ως φυσικός προορισμός που οδηγεί στην ευτυχία, ενώ ουσιαστικά τις εγκλωβίζει και δεν τους επιτρέπει να αναπτύξουν την πραγματική γυναικεία τους ταυτότητα.

- Η φιλελεύθερη φεμινιστική παράδοση αναπτύχθηκε περαιτέρω από φεμινίστριες του β' κύματος. Όπως και οι φεμινίστριες του α' κύματος, έτσι κι αυτές έπαιξαν κρίσιμο ρόλο στην προώθηση αιτημάτων για κατοχύρωση *ατομικών δικαιωμάτων* για τις γυναίκες. Οι αλλαγές στις εθνικές νομοθεσίες υπέρ της ισότητας των γυναικών σε διάφορους τομείς της κοινωνικής και πολιτικής ζωής (εκπαίδευση, εργασία, οικογένεια, αναπαραγωγή, δημόσια εκπροσώπηση) συντέλεσαν σημαντικά στη βελτίωση της θέσης των γυναικών.
- Οι περισσότερες θεσμικές φεμινιστικές πρωτοβουλίες και επιτροπές ισότητας, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο (π.χ. Επιτροπή του ΟΗΕ για το Καθεστώς των Γυναικών (CSW) / Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου, 1995 / Επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών CEDAW), Γενική Γραμματεία Ισότητας Φύλων (ΓΓΙΦ)), διαπνέονται από αυτές τις φιλελεύθερες αρχές και αντιλήψεις.
- Στην Ελλάδα, για παράδειγμα, το θεσμικό όργανο που εποπτεύει και παρεμβαίνει σε θέματα ισότητας φύλων και δικαιωμάτων για τις γυναίκες είναι η Γενική Γραμματεία Ισότητας Φύλων (ΓΓΙΦ), που ιδρύθηκε το 1982.

- Ένα κοινό πρόβλημα όλων αυτών των θεωρήσεων είναι ότι αφενός αναφέρονται κατά κύριο λόγο στις εμπειρίες των λευκών αστών αμερικανίδων τις οποίες θεωρούν οικουμενικές, δηλαδή ότι ισχύουν για όλες τις γυναίκες, αφετέρου ότι υπερτονίζουν τη σημασία του ατόμου στην επίτευξη της κοινωνικής αλλαγής.
- Μερικές κριτικές που ασκήθηκαν από άλλα φεμινιστικά ρεύματα:
  - οι ριζοσπάστριες και μαρξίστριες φεμινίστριες θεώρησαν ότι η έμφαση των φιλελεύθερων φεμινιστριών στη θεσμική εκπροσώπηση και κατοχύρωση ουσιαστικά, αντί να ανατρέπει τα πατριαρχικά και ετεροκανονιστικά συστήματα καταπίεσης, τα αναπαράγει, μέσω της νομιμοποίησης των θεσμών που τα στηρίζουν. Το κράτος, π.χ. θεωρείται θεσμός αναπόφευκτα καπιταλιστικός και πατριαρχικός και δεν μπορεί τελικά να τεθεί στην υπηρεσία των γυναικών
  - οι φεμινίστριες μη-Δυτικών χωρών θεώρησαν ότι οι φιλελεύθερες φεμινίστριες, με την έμφασή τους στα ατομικά δικαιώματα, ουσιαστικά εκπροσωπούν μόνο μια μικρή και προνομοιούχα μερίδα γυναικών παγκοσμίως, κυρίως τις λευκές, δυτικές, αστές γυναίκες, και δεν λαμβάνουν υπ' όψη τους τις συνθήκες ζωής και τα καθεστώτα αποκλεισμού που υφίστανται άλλες γυναίκες
  - πιο πρόσφατα, ο φιλελεύθερος φεμινισμός θεωρήθηκε ότι, λόγω της έμφασής του στην ατομική έκφραση και αυτοπραγμάτωση των γυναικών στο πλαίσιο των σύγχρονων καπιταλιστικών κοινωνιών, συντάσσεται ουσιαστικά με τη νεοφιλελεύθερη ιδεολογία της αγοράς

Ριζοσπαστικό ρεύμα ή Ριζοσπαστική Θεώρηση

- Ο ριζοσπαστικός φεμινισμός συνδέεται με το β' κύμμα και το Κίνημα για την Απελευθέρωση των Γυναικών (Women's Liberation Movement) των δεκαετιών του 1960-1970, που αναπτύχθηκε κυρίως στις ΗΠΑ και τη Δυτική Ευρώπη.
- Θέλει να εξαλείψει τις ρίζες της γυναικείας καταπίεσης (αντρικής κυριαρχίας), και θεωρεί ότι οι γυναίκες και οι άντρες είναι ξεχωριστές κοινωνικές τάξεις που βρίσκονται σε σχέση υποτέλειας/κυριαρχίας εντός ενός καθολικού συστήματος *έμφυλης* καταπίεσης.
- Οι έμφυλες ανισότητες, δηλαδή, δεν αφορούν μόνο τις άνισες ευκαιρίες και δικαιώματα των γυναικών, αλλά σε ένα συνολικό καθεστώς καταπίεσης-κυριαρχίας-εκμετάλλευσης που ορίζεται με βάση, όχι την τάξη, αλλά το φύλο.
- Ως κίνημα, ο ριζοσπαστικός φεμινισμός αναπτύχθηκε κυρίως στις ΗΠΑ, όπου συνδέθηκε και με το Κίνημα Κατά των Φυλετικών Διακρίσεων (Civil Rights Movement).
- Προήγαγε αναλύσεις της πατριαρχίας ως του κύριου συστήματος ιδεολογικής και κοινωνικής κυριαρχίας επί των γυναικών, και θεωρούσε το γάμο και την οικογένεια, όπως και τη διάκριση δήμοσιου/ιδιωτικού, ως βασικούς θεσμούς καταπίεσης.
- Οι ριζοσπάστιες φεμινίστριες κινητοποιήθηκαν ενάντια στη βία κατά των γυναικών και την ενδο-οικογενειακή βία, το βιασμό, τη σεξουαλική παρενόχληση και κακοποίηση, την αιμομιξία και την πορνεία και πορνογραφία (που θεωρούν εκφράσεις μισογυνισμού).
- Θεωρούσαν ότι μόνο η επαναστατική ανατροπή του συστήματος της πατριαρχίας θα μπορούσε να εξαλείψει την καταπίεση των γυναικών. Συνεπώς, κοινωνική απελευθέρωση και δικαιοσύνη δε μπορούσε να προκύψει εντός των υπαρχόντων θεσμών αλλά μόνο σε εκτός τους, σε ανταγωνιστικές και εναλλακτικές μορφές οργάνωσης και συνύπαρξης. Γι' αυτό το λόγο, άλλωστε, οι ριζοσπάστιες φεμινίστριες προσανατολίζονται σε αποσχιστικά σχήματα και πρακτικές και οργανώνουν αποκλειστικά γυναικείες (συχνά λεσβιακές) ομάδες και αυτόνομους χώρους, όπου συνεβρίσκονται, συζητούν, αλληλουποστηρίζονται και επιδιώκουν να αναπτύξουν μη ιεραρχικές σχέσεις και τρόπους λειτουργίας. Τέτοιοι αυτόνομοι χώροι ήταν βιβλιοπωλεία, καφενεία γυναικών, κοινωνικά κέντρα γυναικών, βιβλιοθήκες και αρχεία γυναικών, γυναικείους χώρους τέχνης, αλλά και (παράνομες ενίοτε) κλινικές αμβλώσεων, γυναικεία κέντρα υγείας, καταφύγια κακοποιημένων γυναικών και κέντρα κατά του βιασμού (rape crisis centers). Οι ομάδες και οι χώροι αυτοί εκτός από υπηρεσίες για γυναίκες έχουν ως στόχο την καλλιέργεια μιας γυναικείας-φεμινιστικής συνείδησης και εναλλακτικών πρακτικών. Επίσης, εκδίδουν βιβλία, φυλλάδια και αφίσσες για γυναίκες, φτιάχνουν γυναικεία μουσικά συγκροτήματα και θεατρικές ομάδες, ομάδες αυτο-άμυνας, ομάδες δημιουργικής γραφής. Κατά μια έννοια, μπορούμε να πούμε ότι προσπαθούν να συγκροτήσουν έναν παράλληλο γυναικείο εναλλακτικό κοινωνικό χώρο, μαζί με μια ιδεολογία που θα αντιστοιχεί στο χώρο αυτό, που δε θα συνομιλεί ή σχετίζεται με την υπόλοιπη αντροκρατούμενη και σεξιστική κοινωνία.

- Μια από τις σημαντικότερες στοχάστριες είναι η αμερικανίδα φεμινίστρια Σουλαμίτ Φάιερστοουν, η οποία δημοσίευσε τη μονογραφία *The Dialectic of Sex* το 1970, έργο το οποίο άσκησε μεγάλη επιρροή γιατί πρωτοαναφέρεται στις γυναίκες ως 'κοινωνική τάξη', διαφοροποιούμενο έτσι από τις ατομιστικές προσεγγίσεις του φιλελεύθερου ρεύματος.
- Ο βιολογικός ρόλος των γυναικών στην αναπαραγωγή (κυοφορία και γέννα) τις 'κατασκευάζει' κοινωνικά ως 'μητέρες και τροφούς' και τις περιορίζει στην ιδιωτική σφαίρα, σε αντίθεση με τους άντρες που κυριαρχούν στη δημόσια σφαίρα. Ωστόσο, το γεγονός της εγκυμοσύνης δεν θα έπρεπε να προδιαγράφει και τον κοινωνικό ρόλο των γυναικών στην οικογένεια και τον ιδιωτικό βίο, δηλαδή την έμφυλη κατανομή της εργασίας. Για να αλλάξει πάντως αυτή η κατανομή εργασίας που βασίζεται στο βιολογικό φύλο χρειάζεται η παρέμβαση της τεχνολογίας, η οποία τεχνολογία θα επέτρεπε την αλλαγή της κατανομής εργασίας ως προς το κοινωνικό φύλο (ανισότητα μετά τη γέννα).
- Πάντως, σύμφωνα με τη Φάιερστοουν, για την εξάλειψη όλων των ταξικών συστημάτων (όπως θεωρεί ότι είναι το φύλο) χρειάζεται μια συνολική σεξουαλική επανάσταση, κι όχι απλά περιορισμένες αλλαγές ή μόνο καπιταλιστική ανατροπή.
- Άλλες εκδοχές της ριζοσπαστικής προσέγγισης θεωρούν το βιολογικό φύλο όχι μόνο πηγή καταπίεσης αλλά και δύναμης: οι γυναίκες επειδή γεννάνε βρίσκονται πιο κοντά στη φύση, είναι πιο δαισθητικές και πιο ικανές στην παροχή φροντίδας. Η εργασία των γυναικών εξιδανικεύεται αντί να αναλύεται ως κοινωνική κατασκευή πατριαρχικών δομών, και ως δρόμος για την κοινωνική αλλαγή προάσσεται η πιο ελεύθερη έκφραση και θετική αξιολόγηση αυτών των γυναικείων χαρακτηριστικών. Δηλαδή, η καταξίωση της θηλυκότητας θα επιφέρει και αναβάθμιση της θέσης των γυναικών.
- Παρατηρούμε την επανεμφάνιση του βιολογικού ντετερμινισμού ή της βιολογικής ουσιοκρατίας. "Εμμεσα το υποκείμενο 'γυναίκα' νοείται εξορισμού ως περισσότερο τρυφερό και ευαίσθητο σε κάθε περίπτωση, ανεξαρτήτως ηλικίας, έγγαμης κατάστασης, κοινωνικής τάξης, μορφωτικού επιπέδου και άλλων σημαντικών διαφορών (θρησκείας, εθνικής ταυτότητας, σεξουαλικού προσανατολισμού κ.α.)" (σ. 60)

- Άλλη τάση του ριζοσπαστικού ρεύματος θεωρείται η λεσβιακή θεώρηση, η οποία επίσης προβάλλει την ανωτερότητα των γυναικών με ουσιοκρατικό τρόπο. Η ανάπτυξη ενός λεσβιακού προβληματισμού και λόγου ασκεί κριτική όχι μόνο στην έμφυλη αλλά και στη σεξουαλική καταπίεση των γυναικών, τόσο από τους άντρες αλλά και από τις ίδιες τις γυναίκες, μέσα από τα κοινωνικά πρότυπα-στερεότυπα της κανονιστικής ετεροφυλίας η ετεροκανονικότητας, και των συμπεριφορών και ρόλων που αυτή συνεπάγεται (μητρότητα, γάμος, σεξουαλική υποταγή).
- “Η αγάπη και ο έρωτας των γυναικών για άλλες γυναίκες είναι η φυσική προέκταση της ανωτερότητας της θηλυκότητας και, για ορισμένους στοχαστές, καθιστά προνομιακό τρόπο φεμινιστικής πολιτικής πράξης.” (σ. 61)
- Εντοπίζει το πρόβλημα στην αστυνόμευση της επιθυμίας των γυναικών από άλλες γυναίκες στις ετεροκανονιστικές πατριαρχικές καπιταλιστικές κοινωνίες που οργανώνονται γύρω από την πυρηνική οικογένεια. Η ετεροφυλοφυλία αποτελεί κοινωνικό θεσμό που αναπαράγει αυτό το πατριαρχικό καπιταλιστικό σύστημα.
- Η Adrienne Rich, για παράδειγμα, υποστηρίζει ότι η ετεροφυλοφυλία είναι πολιτικός θεσμός, βίαιος και υπηρετεί σεξιστικούς σκοπούς. Αντίθετα, η γυναικεία σεξουαλικότητα εκφράζεται μέσα από ένα ‘λεσβιακό συνεχές’ ανάμεσα στις ετεροφυλόφυλες γυναίκες με στενές γυναικείες φίλιες από τη μια και τις λεσβίες γυναίκες από την άλλη.
- Αυτού του είδους οι προσεγγίσεις θεωρήθηκαν από τις Αφροαμερικάνες και Μεξικοαμερικανές λεσβίες φεμινίστριες ως ρατσιστικές, εφόσον στηρίζονται στη γενίκευση των εμπειριών των λευκών γυναικών· κριτική που ασκήθηκε εξάλλου και στο φιλελεύθερο ρεύμα.
- Άλλος κλάδος της φεμινιστικής σκέψης είναι και η ψυχαναλυτική προσέγγιση, η οποία έχει κάποια κοινά με τη ριζοσπαστική προσέγγιση. Καταπιάνεται με το πως το βιολογικό φύλο γίνεται κοινωνικό κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου. Το έμφυλο υποκείμενο θεωρείται ότι αναπτύσσει συγκεκριμένες ικανότητες, συμπεριφορές, συναισθήματα και στάσεις (πιστεύω) που συναρτώνται κοινωνικά διαμορφωμένων (τρόπος ανατροφής) ψυχολογικών διεργασιών.
- Όπως είδαμε, η Νάνσυ Τσόντοροφ θεωρεί ότι οι έμφυλες ανισότητες οφείλονται σε διαφορές προσωπικότητας που προκύπτουν από τη διαφορετική ανατροφή των αγοριών και των κοριτσιών. Το κλειδί είναι η ανατροφή των παιδιών. Για να υπάρξει κοινωνική αλλαγή θα πρέπει οι άντρες να παίξουν πολύ πιο ενεργό ρόλο εκεί.
- “Προϋπόθεση εδώ είναι η αναγνώριση και παραδοχή ότι η ύπαρξη του βιολογικού φύλου από μόνη της δεν αρκεί για τη διαμόρφωση μιας ταυτότητας φύλου, εφόσον οι πολιτισμικές και ιστορικές διαφορές στο πως βιώνεται το υποκείμενο ‘άντρας’ και ‘γυναίκα’ είναι τέτοιες ώστε να είναι σαφής ο σημαντικότερος ρόλος του κοινωνικού περιβάλλοντος στη διαμόρφωση του φύλου του υποκειμένου.” (σ. 63)

- Βασική τους θέση ήταν ότι “Το προσωπικό είναι πολιτικό”, φράση που διαδόθηκε το 1969.
- Τι εννοούσαν; Ότι οι προσωπικές εμπειρίες των γυναικών, κατεξοχήν εμπειρίες καταπίεσης, ήταν αποτέλεσμα του ευρύτερου κοινωνικού και πολιτικού συστήματος κυριαρχίας. Συνεπώς, στόχος της γυναικείας συνείδησης και απελευθέρωσης ήταν η αναγνώριση των κοινωνικών και πολιτικών διαστάσεων της προσωπικής τους εμπειρίας και η συλλογική οργάνωση και δράση ενάντια στην καταπίεσή τους ως κοινωνική τάξη (και όχι απλά ως άτομα). Για τις ριζοσπάστριες φεμινίστριες το σύστημα της έμφυλης κυριαρχίας είναι ουσιαστικά ένα πολιτικό σύστημα (πατριαρχία) με τη δική του ιδεολογία (σεξισμός) και δομές εξουσίας (οικογένεια, γάμος, ετεροκανονικότητα).
- Για τις ριζοσπάστριες φεμινίστριες δεν είχε νόημα να αγωνιστούν μέσα στις υπάρχουσες κινηματικές δομές (π.χ εργατικό και συνδικαλιστικό κίνημα, σοσιαλιστικό κίνημα, μαρξιστικές ομάδες, πολιτικά κόμματα), ακόμα κι όταν αυτές είχαν ένα ρητό απελευθερωτικό κοινωνικό πρόταγμα, γιατί εντός των δομών αυτών αναπαράγονταν σχέσεις κυριαρχίας-καταπίεσης των γυναικών εφόσον δεν αντιμετώπιζαν το πρόβλημα της πατριαρχίας και του σεξισμού ως κεντρικά πολιτικά ζητήματα. Το ζήτημα δηλαδή δεν ήταν μόνο η ανατροπή του καπιταλισμού ή η άρση των κοινωνικών ανισοτήτων στη δημόσια σφαίρα, αλλά η βαθιά, συνολική και ριζική ανατροπή των έμφυλων σχέσεων σε προσωπικό, κοινωνικό, ιδεολογικό πολιτικό επίπεδο. Οι ριζοσπάστριες φεμινίστριες είχαν μια βαθιά καχυποψία για τους όλους τους κυρίαρχους θεσμούς, επιθυμώντας να εγκαθιδρύσουν ένα εναλλακτικό σύστημα αξιών και σχέσεων.

- Κριτικές που ασκήθηκαν:
  - Σημεία κριτικής είναι ότι η προσέγγιση αυτή παραγνωρίζει τη σημασία ευρύτερων κοινωνικών δομών, όπως της οικονομίας, του κράτους, της παιδείας, όπως επίσης ότι παραβλέπει ταξικές και άλλες διαφορές που διαμορφώνουν διαφορετικούς τρόπους ανατροφής των παιδιών. Ωστόσο, ο εστιασμός στον μικροκοινωνιολογικό επίπεδο των διαντιδράσεων ανάμεσα στα υποκείμενα, και στην κοινωνική και όχι βιολογική θεμελίωση του πως βιώνεται η έμφυλη ταυτότητα συνέβαλαν σημαντικά στον απεγκλωβισμό της φεμινιστικής θεωρίας από ουσιοκρατικές θεωρήσεις (χωρίς ωστόσο να ξεφεύγουν τελείως από αυτές, στο βαθμό που θεωρούσαν ότι οι γυναίκες έχουν μια *κοινή* ταυτότητα και κάποια *ιδιαίτερα* χαρακτηριστικά, έστω κοινωνικά θεμελιωμένα). Θεωρήθηκε από κάποιες φεμινίστριες (π.χ. μαρξίστριες φεμινίστριες) ότι λόγω της έμφασης στην πατριαρχία ως βασική κοινωνική δομή και στην πατριαρχική ιδεολογία ως κυρίαρχη δεν ανέλυσαν επαρκώς τις κοινωνικο-οικονομικές σχέσεις ανισότητας και εκμετάλλευσης που υφίστανται οι γυναίκες
  - Κατηγορήθηκε, επίσης, ότι ήταν ουσιαστικά ένα 'λευκό' κίνημα, παρ' όλο που υπήρχαν και σημαντικές μαύρες λεσβιακές γυναικείες οργανώσεις, όπως π.χ. η Κολλεκτίβα Κομπαχί Ρίβερ (βλ. Εισαγωγή), και μαύρες ριζοσπάστριες φεμινίστριες, όπως π.χ. η Μπάρπαρα Κρίστιαν (Barbara Christian). Η κριτική αυτή αφορούσε κυρίως το γεγονός ότι οι ριζοσπάστριες φεμινίστριες εστιάζουν (και κατασκευάζουν ή προϋποθέτουν) την κοινή εμπειρία καταπίεσης των γυναικών, την οποία θεωρούν παγκόσμια, χωρία να λαμβάνουν υπ' όψη τους τις διαφορές μεταξύ των γυναικών.
  - Επίσης, κατηγορήθηκαν ότι, λόγω της έμφασής τους στην καθολική, δομική καταπίεση των γυναικών, προβάλλουν μια ταυτότητα θύματος ή έναν 'φεμινισμό της θυματοποίησης' και δεν αναγνωρίζουν την δύναμη για αυτενέργεια και εμπρόθετη δράση των γυναικών εντός αυτών των καταπιεστικών δομών και σχέσεων.
  - Τέλος, η εναντίωσή τους στην πορνεία και την πορνογραφία, αλλά και σε άλλες μορφές σεξουαλικών σχέσεων που θεωρήθηκε ότι αναπαράγουν σχέσεις κυριαρχίας/υποτέλειας (π.χ. σαδομαζοχισμός), όπως και στην τρανς πολιτική (ένα άτομο που κοινωνικοποιείται ως άντρας δε μπορεί ποτέ να γίνει, εκ των υστέρων, γυναίκα, επιτρέπεται μια τρανς γυναίκα να χρησιμοποιεί τις υπηρεσίες που απευθύνονται αποκλειστικά σε γυναίκες), επέφερε την κριτική των κουίρ φεμινιστριών.

Μαρξιστικό-σοσιαλιστικό ρεύμα ή θεώρηση

- Οι μαρξίστριες και σοσιαλίστριες φεμινίστριες του β' κύματος ενσωματώνουν στις αναλύσεις και στην πολιτική τους θεωρητικές παραδοχές τόσο του Μαρξισμού όσο και του φεμινισμού, θεωρώντας και τις φιλελεύθερες αλλά και τις αμιγώς μαρξιστικές προσεγγίσεις των έμφυλων ανισοτήτων ανεπαρκείς. Ο εστιασμός μετατοπίζεται από τις ριζοσπαστικές θεωρήσεις “στο ρόλο που παίζουν οι σχέσεις παραγωγής του καπιταλιστικού συστήματος στην αναπαραγωγή των ανισοτήτων του φύλου.” (σ. 64)
- “Η εξουσία θεάται ως προϊόν της κοινωνικής τάξης η οποία, με τη σειρά της, προσδιορίζεται από τη σχέση της με τα μέσα παραγωγής. Η ιδεολογία αναπτύσσεται για να καλύψει την ιδιοποίηση εκ μέρους των καπιταλιστών της υπεραξίας που παράγουν οι εργάτες.” (σ. 64)
- Θεωρούν σημαντικό να αναλύσουν τη διαπλοκή του φύλου με την κοινωνική τάξη με στόχο την απελευθέρωση των γυναικών από την κοινωνική και οικονομική τους καταπίεση. Αναλύουν το ρόλο της γυναικείας εργασίας, εντός και εκτός της αγοράς, στην αναπαραγωγή της εργατικής τάξης, άρα προς όφελος των καπιταλιστών, αλλά και προς όφελος των αντρών προλεταρίων.
- Αντλώντας από το έργο του Ένγκελς, *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους* (1884), θεωρούν ότι ο καπιταλισμός και η ατομική ιδιοκτησία είναι βασικές πηγές καταπίεσης των γυναικών. Για τον Ένγκελς η καταπίεση των γυναικών συνδέεται με ιστορικά διαμορφωμένους τρόπους παραγωγής. Η εξέλιξη των κοινωνιών από τροφοσυλλεκτικές σε αγροτικές και βιομηχανικές-καπιταλιστικές οδήγησε στον έμφυλο καταμερισμό της εργασίας (νοικοκυριό / οικονομία) και στην υποβάθμιση της γυναικείας εργασίας (μη αμοιβόμενη / αμοιβόμενη, γυναίκες ως ιδιοκτησία πατεράδων και συζύγων). Η ανατροπή του καπιταλισμού (κατάργηση ατομικής ιδιοκτησίας και εκμετάλλευσης) θα φέρει την απελευθέρωση των γυναικών από τα δεσμά της πατριαρχίας.
- Η επιστημονική έρευνα οφείλει να ‘ξεσκεπάσει’ τις πραγματικές συνθήκες παραγωγής ανισοτήτων και να συντελέσει στην ανάπτυξη της ταξικής συνείδησης του προλεταριάτου. Η κοινωνική αλλαγή θα επέλθει με την επανάσταση του προλεταριάτου που θα ανατρέψει το καθεστώς εκμετάλλευσης και κυριαρχίας του κεφαλαίου επί της εργασίας.
- “Με την έμφαση στην πολυπλοκότητα των καθημερινών εμπειριών της υποτιθέμενα μιας ‘γυναίκας’, καθώς και στις απτές ‘υλικές’ διαστάσεις της εργασίας των γυναικών, η μαρξιστική φεμινιστική θεώρηση αναπτύσσει σχέση εγγύτητας και συνάμα έντασης με τις μεταδομιστικές προσεγγίσεις του φύλου και της ανισότητας.” (σ. 66)

- Συνδέονται με εργατικά και σοσιαλιστικά κινήματα, στα οποία ασκούν κριτική για το σεξισμό τους, αλλά εντούτοις υποστηρίζουν για τα απελευθερωτικά τους οράματα. Ταυτόχρονα, συνδέονται και με την άνθιση της μαρξιστικής σκέψης στα πανεπιστήμια στις δεκαετίες 1960-70 στο πλαίσιο των κοινωνικών εξεγέρσεων της εποχής (π.χ. Μάης 68). Θεωρούν ότι η κοινωνική αλλαγή μπορεί να έρθει μόνο μέσα από επαναστατική ρήξη και ανατροπή της πατριαρχίας και του καπιταλισμού, που είναι συστήματα καταπίεσης που υποστηρίζουν το ένα το άλλο. Η ανάλυση των συστημάτων καταπίεσης είναι σημαντική γιατί οδηγεί σε εμπρόθετη δράση για την ανατροπή τους.
- Η συνομιλία Μαρξισμού και φεμινισμού δεν είναι απλή ή εύκολη γιατί πάντα επιστρέφει το ερώτημα αν η καταπίεση του φύλου ή η ταξική καταπίεση είναι πιο βασική, και ποια πρέπει να αντιμετωπισθεί πρώτη. Η διαμάχη αυτή εκφράζεται τόσο στα θεωρητικά κείμενα όσο και στις πολιτικές συζητήσεις. Βασική, πάντως, θέση των μαρξιστριών φεμινιστριών είναι ότι για να αναλύσουμε την γυναικεία καταπίεση και τις έμφυλες ανισότητες, χρειαζόμαστε μια προσέγγιση που να λαμβάνει υπ' όψη της και την πατριαρχική και την ταξική κυριαρχία, δηλαδή το πως η κυριαρχία των αντρών πάνω στις γυναίκες εγγράφεται στις ταξικές σχέσεις (π.χ. καταπίεση των γυναικών στην οικογένεια), αλλά και πως η έμφυλη καταπίεση αναπαράγει τον καπιταλισμό (π.χ. μη-αμοιβόμενη εργασία των γυναικών και αναπαραγωγή της εργατικής τάξης). Οι φεμινίστριες άσκησαν έντονη κριτική στους μαρξιστές διανοούμενους ότι αγνοούν το φύλο.
- Ως πηγές της γυναικείας καταπίεσης και εκμετάλλευσης θεωρούν την απλήρωτη εργασία των γυναικών στο σπίτι και τη χαμηλότερα αμοιβόμενη εργασία τους στην αγορά εργασίας. Το καπιταλιστικό σύστημα εξαρτάται και επωφελείται από αυτή τη διπλή καταπίεση των γυναικών, όπως βέβαια και οι άντρες. Μόνο με την ανατροπή του καπιταλισμού μπορεί να επέλθει ουσιαστική ισότητα.

- Η κριτική που άσκησαν οι μαρξίστριες και σοσιαλίστριες φεμινίστριες στο Μαρξισμό ήταν ότι είναι δεν αναλύει τις ταξικές σχέσεις ως ταυτόχρονα ΚΑΙ έμφυλα προσδιορισμένες σχέσεις. Ενδεικτά αναφέρουμε:
- Στο άρθρο-σταθμός “Ο ατυχής γάμος μαρξισμού και φεμινισμού” (The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism”, 1979), η φεμινίστρια οικονομολόγος Χάιντι Χάρτμαν (Heidi Hartmann, 1945 -) ισχυρίζεται ότι οι αναλυτικές κατηγορίες της μαρξιστικής προσέγγισης (π.χ. κοινωνική τάξη, αναπαραγωγή, εκμετάλλευση, εργασία, ατομική ιδιοκτησία) είναι “sex-blind”, πάσχουν από αχρωματοψία φύλου. Όπως γράφει: “Ιστορικά αλλά και σήμερα, η σχέση φεμινισμού και ταξικής πάλης είτε ακολούθησε ξεχωριστούς δρόμους (ο “αστικός” φεμινισμός από τη μια και η ταξική πάλη από την άλλη), είτε μέσα στην αριστερά κυριάρχησε ο μαρξισμός πάνω στο φεμινισμό. Αυτή η κατάσταση ήταν αποτέλεσμα τόσο της αναλυτικής δύναμης του μαρξισμού όσο και της ανδρικής εξουσίας μέσα στην αριστερά. Προκλήθηκαν έτσι ανοιχτές διαμάχες και μια αντιφατική θέση για τις μαρξίστριες φεμινίστριες. (...) Ο αγώνας κατά του κεφαλαίου και της πατριαρχίας, δεν μπορεί να πετύχει αν σταματήσει η μελέτη και η πρακτική γύρω από τα φεμινιστικά θέματα. Ο αγώνας που έχει στόχο μόνο τις καπιταλιστικές σχέσεις καταπίεσης, θα αποτύχει γιατί θα έχει αγνοήσει τα στηρίγματά τους μέσα στις πατριαρχικές σχέσεις καταπίεσης. Και η ανάλυση της πατριαρχίας είναι σημαντική, για να ορίσει το είδος σοσιαλισμού που θα καταστρέψει την πατριαρχία, το μόνο είδος σοσιαλισμού που θα είναι χρήσιμος για τις γυναίκες. Ενώ γυναίκες και άνδρες έχουν την ίδια ανάγκη να ανατρέψουν τον καπιταλισμό, έχουν διαφορετικά συμφέροντα ανάλογα με την ομάδα φύλου στην οποία ανήκουν.”
- Η φεμινίστρια πολιτική επιστήμων Ζίλα Αίζενσταϊν (Zillah Eisenstein,) στο βιβλίο της *Capitalism and the Case for Socialist Feminism* (Ο καπιταλισμός και η ανάγκη για ένα σοσιαλιστικό φεμινισμό, 1979), αναλύει τη σχέση του καπιταλισμού με την οικιακή εργασία, την οποία θεωρεί την πιο χαρακτηριστική πατριαρχική σχέση που επιβιώνει στον καπιταλισμό, και ισχυρίζεται ότι ακόμα και η μετάβαση στην αταξική κοινωνία δεν εξασφαλίζει ότι οι γυναίκες δε θα παραμείνουν εγκλωβισμένες σ’ αυτό τον υποτιμημένο ρόλο.

- Η σοσιαλίστρια φεμινίστρια Μαρία Μής (Maria Mies) θεωρεί την πατριαρχία ως τη ‘βαθιά δομή’ του καπιταλισμού. Στο βιβλίο της *Patriarchy and Accumulation at a World Scale (Πατριαρχία και Συσσώρευση σε Παγκόσμια Κλίμακα, 1986)*, αναλύει το ‘κυνήγι των μαγισσών’ που εξαπολύθηκε στην Ευρώπη μεταξύ του 12ου και 17ου αι., αλλά και στις αποικίες του Νέου Κόσμου, ως έναν από τους βασικούς μηχανισμούς των, αναγκαίων για την πρωταρχική συσσώρευση κεφαλαίου, ‘περιφράξεων’ που είχαν, μεταξύ άλλων, ως στόχο να καθυποτάξουν τη - μη εμπορευματοποιήσιμη - γυναικεία γνώση και εξουσία. Το ίδιο θέμα πραγματεύεται και η, γνωστή στην Ελλάδα, μαρξίστρια φεμινίστρια Σύλβια Φεντερίτσι (Sylvia Federici, 1942 -), στο βιβλίο της *Ο Κάλιμπαν και η μάγισσα* (Εκδ. Ξένων, 2011), όπου αναφέρει ότι “Τα αστικά ιδανικά για τη γυναικεία φύση και την οικιακή ζωή σφυρηλατήθηκαν ακριβώς στους θαλάμους βασανιστηρίων και στους πασσάλους της πυράς όπου έχασαν τη ζωή τους οι μάγισσες”.
- Μαύρες φεμινίστριες, όπως η μπελ χούκς (bell hooks) ανέλυσαν το σεξισμό των μαύρων αντρών σε σχέση με το ρατσισμό και τη λευκή υπεροχή, θεωρώντας τη δουλεία ως συστατικό στοιχείο του καπιταλισμού των ΗΠΑ. Παρ’ όλο που η φυλή λειτουργεί εξισωτικά μεταξύ μαύρων αντρών και γυναικών που υφίστανται την ίδια καταπίεση ως δούλοι, εντός της οικογένειας οι μαύροι άντρες μιμούνται τους λευκούς αφέντες και υιοθετούν πρότυπα κυριαρχίας έναντι των μαύρων γυναικών.
- Θεωρούσαν επίσης ότι ο Μαρξισμός είναι α-ιστορικός, με την έννοια προτείνει μεν μια ιστορική υλιστική ανάλυση για την εξέλιξη των κοινωνικών σχηματισμών, αλλά δεν αναλύει επαρκώς τις, επίσης ιστορικές, διαφοροποιήσεις μεταξύ κοινωνιών ή εντός της πατριαρχίας. Επίσης, δεν αναλύει πως τα άτομα, ως έμφυλα και όχι μόνο ταξικά υποκείμενα, υποτάσσονται και αναπαράγουν τις σχέσεις κυριαρχίας. Γιατί, ας πούμε, ο καπιταλισμός παράγει και προϋποθέτει μια κοινωνική οργάνωση όπου οι γυναίκες είναι υποτελείς στους άντρες, και όχι το αντίστροφο; Τι ρόλο παίζει η πατριαρχία στο θέμα αυτό;
- Σίγουρα, πάντως, η συνομιλία φεμινισμού και μαρξισμού υπήρξε πολύ πλούσια και παραγωγική και παραμένει ακόμα ένα ενεργό πεδίο ανάπτυξης της φεμινιστικής σκέψης.

Christine Delphy (1941 -)

- Γαλλίδα λεσβία φεμινίστρια κοινωνιολόγος.
- Ιδρύτρια του Mouvement de Libération des Femmes (Κίνημα Απελευθέρωσης των Γυναικών) το 1970 και του περιοδικού *Nouvelles questions féministes* (Νέα Φεμινιστικά Ερωτήματα) με τη Simone de Beauvoir το 1981.
- Η Delphy υπήρξε πρωτοπόρος του γαλλικού υλιστικού φεμινισμού, εφαρμόζοντας την υλιστική θεωρία (του Μάρξ) στην ανάλυση των έμφυλων σχέσεων. Οι ανισότητες μεταξύ αντρών και γυναικών εδράζονται στις υλικές, οικονομικές σχέσεις και συγκεκριμένα στις οικιακές σχέσεις παραγωγής. Στην αναθεώρηση του Μαρξισμού που επιχειρεί αμφισβητεί την ιδέα ότι υπάρχουν μόνο καπιταλιστικές τάξεις. Για τη Delphy, μέσω της οικιακής εργασίας το φύλο καθίσταται επίσης μια ταξική θέση στον τρόπο παραγωγής. Ανέπτυξε ακόμα μια ανάλυση του κοινωνικού φύλου όπου ισχυρίζεται ότι προηγείται του βιολογικού φύλου, συμβάλλοντας έτσι στην αποφυσικοποίηση του βιολογικού φύλου ως δείκτη του κοινωνικού φύλου.

Delphy, Christine, “Φεμινισμός και Μαρξισμός”, στο Maruani, Margaret, (επιμ.), *Γυναίκες, φύλο, κοινωνίες*, Εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2008, σσ. 48-53.

- Ο μαρξισμός και ο φεμινισμός έχουν μακριά ιστορία: ήδη από τις αρχές του 20ου αι. και πιο συστηματικά από το δεύτερο κύμα του φεμινισμού και έπειτα.
- Ο μαρξισμός υπήρξε για τις φεμινίστριες εμπόδιο και εργαλείο.
- Εμπόδιο λόγω του σεξισμού του κινήματος / Εργαλείο γιατί ως θεωρία για την κοινωνική αλλαγή δίνει δυνατότητα να σκεφτούμε την καταπίεση των γυναικών και την αλλαγή της κοινωνικής τους θέσης.
- Η άκρα αριστερά έβλεπε ως ανταγωνιστικό το φεμινισμό και επιδίωκε τη συστράτευση των φεμινιστριών στον αντικαπιταλιστικό αγώνα.

Τρεις μείζονες τοποθετήσεις ανάμεσα στο μαρξισμό και το φεμινισμό

- Ο μαρξισμός ως στρατηγική ανάσχεσης του φεμινισμού: η γυναικεία καταπίεση ενσωματώνεται στα προϋπάρχοντα μαρξιστικά εξηγητικά σχήματα. Οι γυναίκες καταπιέζονται πρωτ' απ' όλα ως εργάτριες. Η ψυχολογική τους καταπίεση οφείλεται είτε στη βιολογία είτε στην ιδεολογία, που θα καταπέσει μετά την προλεταριακή επανάσταση. Εναλλακτικά, αναγνωρίζει ότι υπάρχει οικονομική εκμετάλλευση στην οικιακή εργασία, αλλά απ αυτήν επωφελείται όλη η καπιταλιστική τάξη, ενώ γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης ολόκληρη η εργατική τάξη. Ο καπιταλισμός συνιστά την κεντρική κοινωνική καταπίεση, οι άντρες δεν επωφελούνται από την καταπίεση των γυναικών, συνεπώς δεν είναι ανταγωνιστικές τάξεις, οι έμφυλοι ρόλοι δεν θεωρούνται κοινωνική έννοια.
- Ο φεμινισμός χρησιμοποιεί το μαρξισμό ως αναλογία: Η Shulamith Firestone, στο έργο της *The Dialectic of Sex* (Η Διαλεκτική του Φύλου), αντιστρέφει το επιχείρημα και παρουσιάζει την καταπίεση των γυναικών ως το πρώτο ταξικό σύστημα, υπόδειγμα των άλλων. Η υλική βάση (σχέσεις εργασίας) τοποθετείται στην αναπαραγωγή και στο γεγονός ότι οι γυναίκες γεννούν τα παιδιά (φυσιοκρατική θεώρηση). Η Catharine MacKinnon (*Towards a Feminist Theory of State*) κάνει εις βάθος κριτική στις μαρξιστικές και φεμινιστικές προσεγγίσεις και αναδεικνύει τις φυσιοκρατικές προϋδεάσεις που διέπουν τις περισσότερες μαρξιστικές προσεγγίσεις (“η άμεση, φυσική και αναγκαία σχέση του ανθρώπου προς τον άνθρωπο είναι η σχέση του άνδρα προς τη γυναίκα” (Μάρξ)) -> μυστικιστική και τελεολογική προσέγγιση της ετεροφυλοφιλίας που φυσικοποιεί και το χαρακτήρα της οικογένειας και τον έμφυλο καταμερισμό εργασίας. “Το φύλο - δηλαδή η σεξουαλικότητα της κυριαρχίας και της υποταγής - συνιστά κρίσιμο, θεμελιώδες και ως έναν ορισμένο βαθμό καθοριστικό στοιχείο για τη διαδικασία της υποταγής των γυναικών” (ΜακΚίννον, 1989, σ. 128)
- Ο μαρξισμός ως ανολοκλήρωτος υλισμός: Η υλιστική φεμινιστική σχολή (Delphy κ.α.) χρησιμοποιεί το μαρξισμό για την ανάλυση της καταπίεσης των γυναικών, αλλά όχι τη θεωρία του για τον καπιταλισμό. “Η σχολή του υλιστικού φεμινισμού δίνει ιδιαίτερη έμφαση αφενός στο ότι οι τάξεις υπάρχουν παντού στην ανθρώπινη ιστορία των ομάδων που έχουν ανταγωνιστικά συμφέροντα εξαιτίας της εκμετάλλευσης των μεν από τις δε, και αφετέρου στην υπόθεση ότι οι ομάδες δεν συγκροτούνται εκ των προτέρων, αλλά αντίθετα συγκροτούνται ακριβώς μέσω της κυριαρχίας” (σ. 52) Ο μαρξισμός λοιπόν μπορεί να φανεί χρήσιμος στο φεμινισμό. “Αν ο Μαρξ και οι επίγονοί του υιοθετούν φυσιοκρατικές θέσεις στο ζήτημα του φύλου, κατά τα άλλα υιοθετούν κονστρουκτιβιστικές θέσεις (...) σύμφωνα με τις οποίες η μόνη υλική πραγματικότητα της ανθρωπότητας είναι οι κοινωνικές σχέσεις - και όχι η φύση ή η ‘τεχνική’.” (σ. 53)

Joan Acker (1924 - 2016)

- Αμερικανίδα κοινωνιολόγος στο παν/μιο του Όρεγκον. Μια από τις σημαντικότερες σοσιαλίστριες φεμινίστριες κοινωνιολόγους που μελέτησαν το φύλο σε συνάρτηση με την κοινωνική τάξη και τη φυλή. Έγραψε, μεταξύ άλλων, το βιβλίο *Class questions: Feminist answers* (μτφρ. Ταξικά ερωτήματα: Φεμινιστικές απαντήσεις), όπου αναλύει την αλληλεπίδραση της τάξης, του φύλου και της φυλής στα “διαπλεκόμενα συστήματα καταπίεσης”. Θεωρεί ότι η τάξη είναι πάντα φυλετικοποιημένη και εμφυλοποιημένη, γιατί ενέχει όχι μόνο σχέσεις παραγωγής και αμοιβόμενης εργασίας αλλά και σχέσεις διανομής και μη-αμοιβόμενης εργασίας (των γυναικών). Θεωρεί επίσης ότι η τάξη, η φυλή και το φύλο όχι μόνο τέμνονται ως διακριτά συστήματα καταπίεσης αλλά αλληλοσυγκροτούνται, δηλαδή αναπτύσσονται συνέχεια σε συνάρτηση μεταξύ τους και είναι κατά κάποιο τρόπο ρευστά, αν και διαφοροποιούνται ανάλογα με την ιστορική εποχή και το κοινωνικό πλαίσιο. Επίσης, άσκησε κριτική στην έννοια της πατριαρχίας ως α-ιστορική κοινωνική δομή που δεν έχει αναλυτική αξία για τις φεμινίστριες θεωρητικούς και πρότεινε να υιοθετήσουν την έννοια των έμφυλων σχέσεων στην κοινωνική ζωή, δηλαδή να χρησιμοποιήσουν το φύλο όχι ως δημογραφική μεταβλητή αλλά ως αναλυτική κατηγορία για κάθε λογής κοινωνικές σχέσεις.
- It is not so much that these conceptions are wrong as they are too crude, trying to reduce class (and along with race and gender) to particular spatial or structural locations/intersections, rather than emphasizing class as a fluid *social relation*, involving diverse practices and processes, including its gendering and racialization.
- Thus a central theme throughout her analysis is that while gender and race discrimination no longer have any direct, legitimate basis in developed capitalist societies, this is not true in the case of class; class exploitation and class discrimination are accepted as fully legitimate in a system that relies on these bases for its core process of capital accumulation.

Τζόαν Άκερ (Joan Acker), “The problem with patriarchy” (Το πρόβλημα με την πατριαρχία), *Sociology*, 23(2), 1989: 235-240.

- Κατά τις δεκαετίες του '60 και '70, η πατριαρχία αποτέλεσε σημείο αναφοράς για τους φεμινιστικούς προβληματισμούς σχετικά με την καταπίεση των γυναικών.
- Μέχρι τότε, η κοινωνική θεωρία εξηγούσε την αντρική κυριαρχία είτε ως φυσικό φαινόμενο, είτε ως κοινωνική αναγκαιότητα, όχι ως αποτέλεσμα σχέσεων καταπίεσης και εκμετάλλευσης. Η ανάλυση της πατριαρχίας επιδίωκε την θεωρητική και πολιτική αμφισβήτηση αυτής της παράδοσης.
- Στο πλαίσιο της ριζοσπαστικής παράδοσης, η πατριαρχία θεωρήθηκε ένα παγκόσμιο, καθολικό, υπερ-ιστορικό φαινόμενο· οι γυναίκες παντού, και πάντα, καταπιέζονται από τους άντρες με πάνω-κάτω τον ίδιο τρόπο. Προφανώς, αυτή η θεώρηση δεν λάμβανε υπ' όψη της ταξικές και πολιτισμικές διαφορές, και προκάλεσε τις έντονες αντιδράσεις των γυναικών της εργατικής τάξης και των μαύρων και μειονοτικών γυναικών.
- Οι μαρξίστριες/σοσιαλίστριες φεμινίστριες προσπάθησαν να απαντήσουν σ' αυτά τα προβλήματα, συνδέοντας την πατριαρχία με συγκεκριμένους ιστορικά προσδιορισμένους τρόπους παραγωγής. Μια προσέγγιση θεωρούσε την πατριαρχία 'λειτουργική' για τον καπιταλισμό (η μη-αμοιβόμενη γυναικεία οικιακή εργασία εξασφάλιζε την αναπαραγωγή του εργατικού δυναμικού). Μια άλλη προσέγγιση (των διπλών συστημάτων) θεωρούσε ότι η πατριαρχία δεν είναι απλώς ο υποδεκανέας του καπιταλισμού, αλλά ανεξάρτητο σύστημα σχέσεων, το οποίο διαντιδρά με τον καπιταλισμό αλλά δεν υποτάσσεται στο πολιτικο-οικονομικό σύστημα. Καμιά από τις δυο προσεγγίσεις δεν έδινε ικανοποιητικές απαντήσεις για το ποια είναι η υλική βάση της πατριαρχίας (ανεξάρτητα από τον τρόπο παραγωγής) και πως αλλάζει. Για παράδειγμα, δε μπορούσε να εξηγηθεί η οικονομική εξάρτηση των γυναικών (χαμηλές αμοιβές, άνισος καταμερισμός εργασίας) μόνο σε σχέση με την αντρική κυριαρχία χωρίς αναφορά στο οικονομικό και ταξικό σύστημα.

- Στη δεκαετία του 1980 εγκαταλείπονται οι προσπάθειες να διατυπωθεί μια ενιαία θεωρία για την πατριαρχία, η οποία δε θεωρείται πλέον χρήσιμη αναλυτική κατηγορία για να μελετήσουμε τις έμφυλες ανισότητες. Μόνο πολύ εστιασμένα θα μπορούσε να εφαρμοστεί, όταν επρόκειτο για πατρογραμμικά συστήματα συγγένειας και πατροτοπικά διευρυμένα νοικοκυριά όπου ο μεγαλύτερος άντρας της οικογένειας ασκεί την εξουσία συνολικά (κλασσική πατριαρχία). Η ιδέα ότι πατριαρχία και καπιταλισμός, φύλο και τάξη, πρέπει να μελετηθούν ως ένα σύστημα ενισχύεται. Το σύστημα αυτό ονομάζεται στην πορεία 'κοινωνικό φύλο' ή 'έμφυλες σχέσεις'.
- “Παρατηρούμε την σταδιακή μετατόπιση του θεωρητικού προβληματισμού από την πατριαρχία στο φύλο (gender - έμφυλες σχέσεις), που θα μπορούσαμε πρόχειρα να ορίσουμε ως δομικές, σχεσιακές και συμβολικές διαφοροποιήσεις μεταξύ γυναικών και αντρών. Μετακινούμαστε από το ερώτημα πως παράγεται, συντηρείται ή αλλάζει η γυναικεία καταπίεση, στο πως το φύλο εμπλέκεται σε διαδικασίες και δομές που θεωρούνταν άσχετες προς αυτό, συμπεριλαμβανομένης των ανδρών και της αρρενωπότητας σε σχέση με τη γυναικεία καταπίεση αλλά και ως προς την κυριαρχία μεταξύ αντρών. (...) Κάνουμε ερωτήσεις για το φύλο και την επιστήμη, το φύλο και το στρατό, το φύλο και τους οργανισμούς. Ο ισχυρισμός μας είναι ότι η κοινωνία, συμπεριλαμβανομένης της ταξικής δομής, του κράτους, και της πολιτικής οικονομίας του ύστερου καπιταλισμού, δε μπορούν να κατανοηθούν επαρκώς χωρίς την οπτική του φύλου.” (σ. 238)
- “Αντί να θεωρούμε αναλυτικά ότι μελετούμε ανεξάρτητες δομές και ψάχνουμε τις διασυνδέσεις μεταξύ τους, ξεκινάμε από την παραδοχή ότι οι κοινωνικές σχέσεις είναι διεργασίες όπου οι συνδέσεις είναι ήδη παρούσες. Για παράδειγμα, το φύλο και η τάξη παράγονται μέσα στις ίδιες συνεχόμενες πρακτικές· άλλοτε φωτίζουμε τη διάσταση του φύλου, άλλοτε της τάξης, αλλά ως κομμάτια της ίδιας, ενιαίας πρακτικής.” (σ. 239)

Ντόροθου Σμιθ & Πατρίτσια Χιλλ Κόλλινς

- Θα σταθούμε λίγο περισσότερο στο έργο δύο σημαντικών φεμινιστικών κοινωνιολόγων του β' κύκματος, της канаδέζας Ντόροθου Σμιθ και της μαύρης αμερικανίδας Πατρίτσια Χιλλ Κόλλινς, οι οποίες εμπνέονται από τις ριζοσπαστικές και μαρξιστικές/σοσιαλιστικές οπτικές αλλά ταυτόχρονα επιδιώκουν να αναπτύξουν ανεξάρτητες *κοινωνιολογικές* θεωρίες, που ξεκινούν από την ανάλυση της *υποκειμενικής εμπειρίας* των γυναικών, για να εξηγήσουν την γυναικεία καταπίεση και τη θέση της γυναίκας στη σύγχρονη κοινωνία. Η μεν Σμιθ θεωρεί ότι η γυναικεία συνείδηση διαμορφώνεται από την διπλή θέση της γυναίκας στην οικιακή σφαίρα και την οικονομία της αγοράς, ενώ η Χιλλ Κόλλινς θεωρεί ότι οι σχέσεις κυριαρχίας είναι συνδυασμός του καπιταλιστικού συστήματος εκμετάλλευσης, του ρατσισμού και της πατριαρχίας.
- Σημαντικό είναι ότι και οι δύο ξεκινούν από την προσωπική τους εμπειρία ως γυναίκες εργαζόμενες σε ανδροκρατούμενα και 'λευκά' πλαίσια, όπου βιώνουν περιθωριοποίηση και καταπίεση, τόσο ως γυναίκες όσο και ως επιστήμονες. Εφαρμόζουν μια φεμινιστική μεθοδολογική προσέγγιση που ονομάζεται 'φεμινιστική σκοπιά' (feminist standpoint) για να μελετήσουν τη γυναικεία καταπίεση από την οπτική και εμπειρία των ίδιων των γυναικών, που είναι μια μειονοτική και καταπιεσμένη οπτική, κι όχι με τα εργαλεία της ανδροκρατούμενης κοινωνιολογίας που αναπαράγει την περιθωριοποίηση των γυναικών.

Dorothy Smith

- Η κοινωνιολογική της θεωρία πηγάζει από τα βιώματά της ως γυναίκα, ειδικότερα ως γυναίκα που κινείται ανάμεσα σε δύο κόσμους: τον ανδροκρατούμενο κόσμο του πανεπιστημίου και τη γυναικοκεντρική ζωή της άγαμης μητέρας.
- Γεννήθηκε το 1926 στη Μ. Βρετανία, σπούδασε κοινωνιολογία στο Παν/μιο του Λονδίνου και εκπόνησε τη διατριβή της στο Παν/μιο Μπέρκλεϋ της Καλιφόρνιας το 1963.
- Όπως λέει η ίδια η ζωή της μπορεί να περιγραφεί “όχι τόσο ως σταδιοδρομία αλλά ως σειρά τυχαίων γεγονότων ή ατυχημάτων”. Σ’ όλα αυτά τα γεγονότα “υπήρχαν στιγμές όπου είχα στην πραγματικότητα ελάχιστες επιλογές. Σε όλες δε είχα πολύ περιορισμένη δυνατότητα να προβλέψω τι θα γίνει μετά.”
- Το 1987 δημοσίευσε το βιβλίο σταθμό για τη φεμινιστική κοινωνιολογία *The Everyday World as Problematic* (Ο καθημερινός κόσμος ως προβληματική).
- Η θεωρία της συνδυάζει το φεμινιστικό μαρξιστικό ενδιαφέρον για τις δομές κυριαρχίας (καπιταλισμός, πατριαρχία) με τη φαινομενολογική προσέγγιση της βιωμένης εμπειρίας, δηλαδή την ποικιλομορφία του υποκειμενικού κόσμου και του κόσμου των μικροδιαντιδράσεων.

Διχαλωτή συνείδηση

- Η εμπειρία της 'διχάλωσης' συνίσταται στο διαχωρισμό ανάμεσα στις κοινωνικο-επιστημονικές περιγραφές και τις πραγματικές εμπειρίες των ανθρώπων, ανάμεσα στους πατριαρχικούς ιδεότυπους και την βιωμένη εμπειρία των γυναικών, ανάμεσα στο μικροεπίπεδο των διαντιδράσεων και το μακροεπίπεδο των δομών, ανάμεσα στην οπτική των κυρίαρχων και την οπτική των καταπιεσμένων.
- Η εμπειρία 'διχάλωσης' είναι η εμπειρία των καταπιεσμένων ομάδων, που υφίστανται καταπίεση τόσο σε δομικό (θεσμικό) όσο και σε καθημερινό (διαπροσωπικό) επίπεδο.
- Το που είναι τοποθετημένος κανείς στην κοινωνία επηρεάζει και το τι γνωρίζει. Πάντα ξεκινάμε να ερμηνεύουμε τον κόσμο από την ιδιαίτερη θέση μας μέσα σ' αυτόν. Έτσι, ως γυναίκες ξεκινάμε από την ιδιαίτερη θέση μας και τις εμπειρίες μας από αυτή τη θέση. Η ίδια η Σμιθ ως γυναίκα κοινωνιολόγος ήρθε αντιμέτωπη με δύο ανταγωνιστικές οπτικές θέασης ή γνώσης του κόσμου.
- Ως κοινωνιολόγος στο πανεπιστήμιο είδε τον κόσμο μέσα από τα μάτια της κλασσικής κοινωνιολογίας που έχει περιθωριοποιήσει τις γυναίκες γιατί αναπτύχθηκε κατά βάση από άντρες και με γνώμονα τα δικά τους ενδιαφέροντα και συμφέροντα (έμμισθη εργασία, οργανώσεις, πολιτική και όχι οικογένεια, αναπαραγωγή, φροντίδα, άμισθη εργασία νοικοκυριού). Η γνώση που παρήγαγε η κοινωνιολογία για την κοινωνία είχε κατασιγήσει την εμπειρία των γυναικών με αποτέλεσμα να βιώνουν αποξένωση από την ίδια τους τη ζωή. Ταυτόχρονα είδε τον κόσμο μέσα από τη θέση της ανύπαντρης μητέρας που φροντίζει μόνη της τα παιδιά και όπου οι αποσιωπήσεις της κοινωνιολογίας κυριαρχούσαν στην εμπειρία της (φροντίδα, συναισθήματα, σωματικές ανάγκες). Η θέαση του κόσμου από τις δύο αυτές διαφορετικές θέσεις δεν ήταν συνδιαστική αλλά ανταγωνιστική, σα να υπήρχαν δύο ριζικά διαφορετικές συνειδήσεις. Η εμπειρία της διχάλωσης συνίστατο στο ότι ως μέλος μιας καταπιεσμένης ομάδας έπρεπε να γνωρίζει και να φροντίζει όλα όσα η κυρίαρχη ομάδα αποσιωπά ή παραγνωρίζει (φροντίδα κ.λπ.), ενώ ταυτόχρονα έπρεπε να γνωρίζει και τα όσα εκπροσωπεί η κυρίαρχη ομάδα (αντροκεντρική κοιν/για).

Patricia Hill Collins

- Η Πατρίτσια Χιλλ Κόλλινς γεννήθηκε το 1948 σε μια πολυμελή εργατική οικογένεια μαύρων της Φιλαδέλφιας.
- Σπούδασε στο Παν/μιο Brandeis και στο Χάρβαρντ, απ' όπου πήρε το διδακτορικό της το 1970. Τόσο το ιδιωτικό σχολείο θηλέων των μαθητικών της χρόνων, όσο και τα ακαδημαϊκά ιδρύματα των σπουδών της αποτελούσαν χώρους ξένους για κείνη και πολύ απομακρισμένους κοινωνικά, πολιτισμικά και ψυχολογικά από το χώρο της οικογένειας και κοινότητας όπου μεγάλωσε.
- Παρ' όλο που είχε επιτυχή ακαδημαϊκή σταδιοδρομία, ήταν η 'πρώτη' ή 'μια από τις ελάχιστες' ή 'η μόνη' Αφροαμερικανίδα γυναίκα εργατικής προέλευσης στους χώρους αυτούς. Διαπίστωνε λοιπόν κατ' επανάληψη ότι μειονεκτεί σε σχέση με τους άλλους, και για να συνεχίσει την καριέρα της έπρεπε να διακόψει τους δεσμούς της με την εργατική αφροαμερικανική καταγωγή της. Η εμπειρία αυτή την οδήγησε σε έντονη εσωτερική σύγκρουση και 'αφωνία'.
- Για να απαντήσει σ' αυτή την αφωνία ανέπτυξε μια εναλλακτική θεωρητική και μεθοδολογική προσέγγιση της κυριαρχίας, από την οπτική της εμπειρίας της κοινότητας των μαύρων γυναικών, στο βιβλίο σταθμό που δημοσίευσε το 1990, *Black Feminist Thought* (Μαύρη Φεμινιστική Σκέψη).
- Στη θεωρία της υιοθετεί την οπτική της κοινότητας των μαύρων γυναικών που υφίσταται την πολλαπλή καταπίεση τόσο της έμφυλης, όσο και της φυλετικής και ταξικής τους υπαγωγής. Η οπτική των μαύρων γυναικών εμφορείται μιας ιδιαίτερης επιστημολογίας: αξιολογούν την αλήθεια και την εγκυρότητα όχι με όρους 'αντικειμενικής επιστήμης' αλλά αξίας για την κοινότητα.

Το πλέγμα της κυριαρχίας

- Τα συστήματα καταπίεσης του φύλου, της φυλής και της τάξης, του παγκόσμιου συστήματος συλλειτουργούν διαμορφώνοντας ένα πλέγμα κυριαρχίας.
- Η θέση που βρίσκεται κάποιος στο πλέγμα κυριαρχίας προσδιορίζεται και από ένα σύνθετο συσχετισμό των διακρίσεων που υφίσταται αλλά και από των προνομοίων που χαίρει. (π.χ. ένας λευκός άντρας εργατικής τάξης είναι μεν καταπιεσμένος ταξικά, αλλά φυλετικά και ως προς το φύλο χαίρει κάποιων προνομοίων έναντι ενός μαύρου άντρα εργατικής τάξης ή μιας μαύρης γυναίκας)
- Οι μαύρες γυναίκες βρίσκονται σε μια ιδιαίτερα μειονεκτική θέση στη διακλάδωση αυτών των συστημάτων καταπίεσης γιατί υφίστανται τριπλή καταπίεση: ως (κατά κανόνα) φτωχές, μαύρες γυναίκες.
- Η καταπίεση *δεν είναι αθροιστική αλλά σύνθετη*, δηλαδή προκύπτει από τη συσχέτιση των διαφορετικών διακρίσεων και προνομοίων, που τελικά αλληλοπροσδιορίζονται, σε συγκεκριμένα ιστορικά και κοινωνικά πλαίσια. Οι άνθρωποι βιώνουν και αντιστέκονται στην καταπίεση σε τρία επίπεδα: στην προσωπική τους βιογραφία, στην κοινότητα που ανήκουν, στο συστημικό επίπεδο των θεσμών.
- Η ανάλυση του πλέγματος κυριαρχίας από τη σκοπιά των μαύρων γυναικών βασίζεται σε μια 'μαύρη φεμινιστική επιστημολογία', η οποία θεωρείται ότι είναι η πλέον κατάλληλη για να εξηγήσει την εμπειρία και θέση των μαύρων γυναικών αφενός αλλά και των καταπιεσμένων γενικότερα. Οι Αφροαμερικανές γυναίκες, όπως και άλλες καταπιεσμένες ή περιθωριοποιημένες ομάδες, παρ' όλο που αποτελούν μια ετερογενή κοινότητα 'μοιράζονται' μια άποψη για τον κόσμο. Η άποψη αυτή δε συγκροτείται ουσιοκρατικά αλλά μέσα από την αναγνώριση κάποιων κοινών εμπειριών, αναγκών και στόχων.
- Η παραγωγή γνώσης από τη σκοπιά των καταπιεσμένων οδηγεί σε ανταγωνιστικές θεωρίες και ενδυναμώνει περιθωριοποιημένες ομάδες που δεν βρίσκουν 'φωνή' στα κυρίαρχα επιστημονικά αφηγήματα.
- Για την Κόλλινς, οι ιστορικοί φυλετικοί διαχωρισμοί (segregation) στις ΗΠΑ και το Κίνημα κατά των Φυλετικών Διακρίσεων επηρέασαν τη θέση των μαύρων γυναικών. Λόγω των έντονων διακρίσεων εναντίον τους τόσο στην ιδιωτική όσο και στη δημόσια σφαίρα δε μπορούσαν να συμμετέχουν επίσημα στο οργανωμένο κίνημα. Ωστόσο, σύμφωνα με την Κόλλινς, έκαναν την αντίστασή τους μέσα από πρακτικές συλλογικής επιβίωσης και τους θεσμικούς μετασχηματισμούς, διαταράσσοντας έτσι το πλέγμα κυριαρχίας. Π.χ. συνέχιζαν να δουλεύουν στα λευκά αφεντικά, αλλά μέσα τους τους είχαν απονομιμοποιήσει, διαμορφώνοντας έτσι μια 'ανταγωνιστική συνείδηση' στην ιδιωτική σφαίρα όπου έδειχναν υποταγμένες αλλά μεγάλωναν τα παιδιά τους με άλλες αξίες. Ως προς τη δημόσια σφαίρα, κατήγγειλαν το ρατσισμό όπου είχαν ευκαιρία, στις εκκλησίες, σε περιοδικά, στα σχολεία. Σιγά σιγά διαμόρφωσαν εμπειρίες, εργαλεία και πολλαπλές στρατηγικές αντίστασης που αφορούσαν τόσο στις διαπροσωπικές σχέσεις όσο και σε θεσμικά πεδία.

Πηγές

- Acker, Joan, “The problem with patriarchy”, *Sociology*, 23(2), 1989: 235-240.
- Appelrouth, Scott, Edles, Laura, “Feminist and gender theories”, στο *Sociological Theory in the Contemporary Era*, 2η εκδ., Sage, Λος Άντζελες, 2010, σσ. 312-380.
- Bailey, Lucy, “Feminism, Liberal”, στο Nancy Naples (επιμ.), *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*, John Wiley & Sons, 2016, DOI: 10.1002/9781118663219.wbegss738
- Delphy, Christine, “Φεμινισμός και μαρξισμός”, στο Maruani, Margaret, (επιμ.), *Γυναίκες, φύλο, κοινωνίες*, Εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2008, σσ. 48-53.
- Griffiths, Alison, “Relations of ruling”, στο Nancy Naples (επιμ.), *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*, John Wiley & Sons, 2016, DOI: 10.1002/9781118663219.wbegss674
- Hartmann, Heidi, “The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a more Progressive Union”, *Capital and Class*, 8, 1979: 1-33. [Ελληνική μετάφραση εδώ: http://www.genderpanteion.gr/gr/didaktiko_pdf/Hartmann_Feminism_Marxism.pdf.
- Hughes, Michael και Kroehler, Carolyn, “Κεφάλαιο 8: Έμφυλη ανισότητα”, στο *Κοινωνιολογία: Οι βασικές έννοιες*, Εκδ. Κριτική, Αθήνα 2014, σσ. 356-382.
- Kane, Nazneen, “Feminism, Marxist and Socialist”, στο Nancy Naples (επιμ.), *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*, John Wiley & Sons, 2016, DOI: 10.1002/9781118663219.wbegss659.

- Lengermann, Patricia Madoo και Niebrugge, Gillian, “Κεφάλαιο 9: Σύγχρονη φεμινιστική θεωρία”, στο George Ritzer, *Σύγχρονη κοινωνιολογική θεωρία*, Εκδ. Κριτική, Αθήνα 2012, σσ. 429-498.
- Παπαγεωργίου, Γιώτα, *Ηγεμονία και φεμινισμός*, Εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 2004.
- Ρεθυμνιωτάκη, Ελένη, Μαροπούλου, Μαρίνα, Τσακιστράκη, Χριστίνα, *Φεμινισμός και δίκαιο*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα 2016.
- Σηφάκη, Ευγενία, *Σπουδές φύλου και λογοτεχνία*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα 2016.
- Winter, Bronwyn, “Feminism, Radical”, στο Nancy Naples (επιμ.), *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*, John Wiley & Sons, 2016, DOI: 10.1002/9781118663219.wbegss564.
- Χαλκιά, Αλεξάνδρα, “Κεφάλαιο 2: Φεμινιστικές τροχιές”, στο *Έμφυλες βιαιότητες*, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2011, σσ. 53-66.